

Aplicación da teoría de modelos semántico-estruturais das locucións á organización dun dicionario plurilingüe de sinónimos fraseolóxicos

Ekaterina Guerbek

Centro de Linguas Modernas da Universidade de Santiago de Compostela

Valerii Mokienko

Sankt-Peterbúrgskii Gosudárstvennii Universitet; Institut für Slawistik, Universität Greifswald

Kateřina Vlasáková

Centro de Linguas Modernas da Universidade de Santiago de Compostela

Neste artigo preséntanse algunhas bases teóricas e prácticas para a elaboración dun dicionario plurilingüe de sinónimos fraseolóxicos en galego e noutras linguas indoeuropeas. A descrición basearíase na teoría de modelos semántico-estruturais de fraseoloxismos de V. Mokienko. Achégase o concepto *bébedo* como exemplo.

This paper presents some theoretical and practical basis in order to make a plurilingual dictionary of phraseological synonyms for Galician and some other Indoeuropean languages. The description would be based on V. Mokienko's theory of semantic-structural models of idioms. The entry *drunk* is used as an example.

Na elaboración dos dicionarios fraseolóxicos, como é ben sabido, pódense aplicar varios métodos de organización de datos, tanto se eses dicionarios son monolingües como se son bilingües ou plurilingües: as entradas pódense ordenar utilizando un criterio formal (orde alfabética dos compoñentes das unidades fraseolóxicas) ou ben un criterio semántico. Neste último caso a ordenación pódese realizar quer a partir do significado fraseolóxico (p.ex. López Taboada e Soto Arias 1995), quer a partir do significado literal, ou sexa, da imaxe (p.ex. Pena 2001). Nótese que estas dúas formas de ordenación

semántica se combinan con frecuencia coa ordenación formal (mediante a creación de índices) pero non se adoita combinalas entre si.

A teoría da modelabilidade semántico-estrutural dos fraseoloxismos, exposta en *Fraseoloxía eslava* (Mokienko 2000), permite pór en práctica un achegamento algo diferente dos xa citados. Esta teoría demostra a existencia, a nivel interlingüístico, de modelos semántico-estruturais de fraseoloxismos, entendendo cada un deles como un “tipo das construcións sintácticas, segundo o cal se forma unha serie de combinacións estables. O modelo estrutural é a armazón do fraseoloxismo, é un dos factores que aseguran a súa estabilidade e reproducibilidade, e que en certa medida incluso regula a súa identidade semántica” (Mokienko 2000: 95).

Segundo esta mesma teoría, dentro deses modelos (aínda que tamén independentemente deles), recobra unha especial importancia a semántica propia dos compoñentes do fraseoloxismo como portadores do seu significado literal e suxeitos da súa imaxinabilidade e expresividade.

Esta base teórica, xunto coa tradución de dúas monografías de V. Mokienko (2000, 2000a), levada a cabo baixo a coordinación do profesor Xesús Ferro Ruibal, permitiron ó equipo que verteu esas obras ó galego elabora-lo *principio de descripción lexicográfica de tres capas*, é dicir, explicativa de: 1) o significado sincrónico (fraseolóxico) da unidade fraseolóxica; 2) a “descodificación” da semántica primitiva da unidade fraseolóxica eslava inicial, mediante a súa interpretación etimolóxica, ou sexa, a través do seu significado literal; 3) a achega do equivalente fraseolóxico estranxeiro (maiormente galego) ou dunha serie deles (dos que só unha pequena parte foi incluída no texto).

Este principio é válido tamén para a elaboración dun dicionario plurilingüe aplicando a ordenación semántica mixta: polo significado fraseolóxico e, ó mesmo tempo, dentro desa clasificación, polo significado literal (polas imaxes iniciais), engadindo a división de acordo cos elementos estruturais. Nótese que se incluírían ademais algúns modelos puramente semánticos, como se pode observar na entrada-exemplo que se ofrece no presente artigo (modelos 2 e 3), seguindo o criterio do carácter relativo de modelabilidade / inmodelabilidade.

Con esta perspectiva, a estrutura principal do dicionario tería como base a lista de conceptos ou temas que corresponden ós significados fraseolóxicos dos ditos. Segundo parece, estes temas poden tanto unirse entre eles por unha área común (p.ex. “Cualidades humanas”, “Fenómenos atmosféricos”, etc. en Rivas 2000, onde tódolos conceptos están agrupados ó redor do tema “Mariña”), como compoñerse de conceptos tratados máis a miúdo na fraseoloxía (V. Birikh, Mokienko e Stepánova 1997; Duneton 1990; López Taboada e Soto Arias 1995).

Ofrecemos como exemplo parcial o concepto *bébedo*, que é extremadamente activo na fraseoloxía das linguas europeas, mencionando de paso un universal fraseolóxico: as valoracións negativas e os temas correspondentes están presentes na fraseoloxía con moita máis intensidade que as positivas, tanto na cantidade coma na calidade (Birikh, Mokienko e Stepánova 1997). Así, o predominio cuantitativo das denominacións do concepto *bébedo* sobre as do concepto *sobrio* salta á vista.

É evidente que *bébedo* pode ter tales subdivisións como ‘o que está bébedo nun momento dado’ ou ‘o que se emborracha con frecuencia’; ‘un pouco bébedo’ ou ‘moi bébedo’; por outra parte, *bébedo* forma parte dun campo semántico máis amplo: ‘beber alcol’, que inclúe tamén conceptos como *sobrio*, *borracheira* ou *emborracharse* (talvez coas mesmas divisións ca *bébedo*). Todo iso pode reflectirse na estrutura do dicionario.

Para o concepto *bébedo* e a subdivisión ‘bébedo nun momento dado’, que aquí figura como exemplo, analízase o material existente en galego¹ co obxectivo de revelar posibles modelos semántico-estruturais ou puramente semánticos que se complementan co material doutras linguas.

BÉBEDO

Bébedo nun momento dado

Modelo 1. **Estar bébedo (borracho) + coma + nome** (en galego este modelo pode estenderse formando a variante **estar máis bébedo (borracho) + que + nome**).

a. **Estar bébedo (borracho) + coma + nome dun recipiente** para a bebida:

en galego	<i>estar borracho coma</i>	<i>unha cuba</i> <i>un odre</i> <i>un pelexo</i> <i>un pelexo de viño</i>
-----------	----------------------------	--

(Comp.: en galego *andar coma un pelexo*; en alemán *Voll wie ein Fass* ‘cheo coma unha cuba’)

en checo	<i>být opilý jako</i>	<i>sud</i> ‘estar borracho coma un barril’ <i>být opilý jako</i> <i>kára</i> ‘estar borracho coma un carro’
en ruso	<i>быть пьяным</i>	<i>как бочка</i> ‘estar borracho coma unha cuba’
en ucraíno	<i>бути п’яний як</i>	<i>Бочка</i> ‘estar borracho coma unha cuba’

b. **Estar bébedo (borracho) + coma + nome da bebida:**

¹ Agradecemos ó Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades o acceso á súa base de datos fraseolóxica.

en galego	<i>estar borracho coma</i>		<i>o viño</i>
	<i>estar máis bébedo có</i>		<i>viño</i>

c. **Estar bébedo (borracho) + coma + nome da materia prima:**

en galego	<i>estar máis bébedo (borracho) ca</i>		<i>unha uva</i>
	<i>estar máis bébedo có</i>		<i>mosto</i>

(Comp.: en galego *estar coma unha uva*, *estar feito unha uva*; en castelán *estar hecho una uva*)

en checo	<i>být nalitej jako</i>		<i>slíva</i>
	‘estar cheo de líquido coma		unha ameixa’
en francés	<i>être rond comme</i>		<i>une futaille (un tonneau)</i>
	‘estar redondo coma		un barril’

(Comp. outras imaxes que, aínda que semellantes, se realizan fóra deste modelo son: en francés *avoir un verre dans le nez* ‘ter un vaso no nariz’; en castelán *estar uno hecho un cuero*)

d. **Estar bébedo (borracho) + coma + nome dun animal**

en galego	<i>estar máis bébedo (borracho) ca</i>		<i>unha cabra</i>	(parece ser alusión á incapacidade de razoar)
en alemán	<i>besoffen (voll) wie</i>		<i>ein Schwein (sein)</i>	
	‘estar bébedo coma		un porco’	
en checo	<i>být opilý jako</i>		<i>čuně</i>	
	‘estar bébedo coma		un leitón’	
	<i>být opilý jako</i>		<i>kanec</i>	
	‘estar bébedo coma		un xabaryl’	
	<i>být opilý jako</i>		<i>prase</i>	
	‘estar bébedo coma		un porco’	
	<i>být opilý jako</i>		<i>štěně</i>	
	‘estar bébedo coma		un cachorro’	
	<i>být opilý jako</i>		<i>zvíře</i>	
	‘estar bébedo coma		un animal’	

en inglés	<i>to be as drunk as</i>	<i>a skunk</i>	
	‘estar bébedo coma	unha mofeta’	
	<i>to be as drunk as</i>	<i>a newt</i>	
	‘estar bébedo coma	un tritón’	
en ruso	<i>быть пьяным как</i>	<i>свинья</i>	(alusión á sucidade)
	‘estar bébedo coma	unha porca’	
en ucraíno	<i>бути п’яний</i>	<i>як свиня</i>	
	‘estar bébedo coma	unha porca’	

(Comp.: outras locucións con nomes de animais que non se inclúen neste modelo: en galego *coller unha sardiña*, *comprar unha mula*, *pillar unha mona*; en castelán *pillar una zorra*, *coger una mona*; en checo *mit vopici/opici* ‘ter unha mona’, *přijít domů s vopici/opici* ‘voltar á casa cunha mona’; en italiano *pigliar la mona* ‘pillar unha mona’; en ruso *быть под мухой* ‘estar baixo a mosca’, *напиться до зеленого змия* ‘embebedarse ata a serpe verde’)

e. **Estar bébedo (borracho) + coma + nome dun obxecto inerte e/ou morto**

en galego	<i>estar borracho coma</i>	<i>unha prea</i>
		<i>preas</i>
	(Comp. <i>coller unha prea</i>)	

en checo	<i>být opilý jako</i>	<i>dělo</i>
	‘estar bébedo coma	un cañón’
en francés	<i>être raide</i>	<i>comme la justice</i>
	‘estar rixido coma	a xustiza’
en ruso	<i>быть пьяным как</i>	<i>колода</i>
	‘estar bébedo coma	un tronco’

(Comp. outros xiros que están fora deste modelo: en ruso *мертвецки пьян* ‘estar mortalmente bébedo’; en ucraíno *лежати п’яний как колода* ‘estar tombado borracho coma un tronco’)

f. **Estar bébedo (borracho) + coma + nome aplicado a persoa**

en galego	<i>estar borracho coma</i>	<i>Castro</i>
-----------	----------------------------	---------------

en alemán	<i>besoffen (voll) wie ein</i>	<i>Bürstenbinde(sein)</i>
	‘estar borracho coma	un cepilleiro’
en búlgaro	<i>пиян като</i>	<i>цыганин</i>
	‘estar borracho coma	un xitano’
en checo	<i>být opilý jako</i>	<i>Dán</i>
	‘estar borracho coma	un danés’
en francés	<i>être gris (saoul) comme</i>	<i>un Polonais</i>
	‘estar borracho coma	un polaco’
en inglés	<i>to be as drunk as</i>	<i>a lord</i>
	‘estar borracho coma	un lord’
en ruso	<i>быть пьяным как</i>	<i>сапожник</i>
	‘estar borracho coma	un zapateiro’
	<i>быть пьяным как</i>	<i>грек</i>
	‘estar borracho coma	un grego’
	<i>быть пьяным как</i>	<i>черт</i>
	‘estar borracho coma	un demo’
en ucraíno	<i>бути п’яний як</i>	<i>швець</i>
	‘estar borracho coma	un zapateiro’

Á parte, notemos que aquí se poden definir algúns modelos puramente semánticos. A persoa bébeda, como sabemos, non domina ben o seu propio corpo e isto non lle escapa á xente, que o reflicte nos seguintes fraseoloxismos:

Modelo 2. Ter dificultades para falar.

en galego *te-la lingua grosa*

en alemán *etw. nicht über die Lippen bringen*

‘non sacar nada polos beizos’

en castelán *tener uno la lengua gruesa*

tropezar uno en las erres

en checo *mít těžký jazyk*

‘te-la lingua pesada’

en ruso *не ворочать языком*

‘non move-la lingua’

двух слов не мочь связать

‘non poder ligar dúas palabras’

en ucraíno *язик не повертається у кого*

‘non movérselle a lingua a alguén’

Modelo 3. Ter dificultades para manterse de pé ben equilibrado

en galego *achegarse ás paredes*

andar facendo eses

pesa-la cabeza máis cós pés

en alemán *sich kaum auf den Beinen halten können*

‘terse apenas sobre as pernas’

j-m Beine versagen Dienst

‘negárselle as pernas a alguén a cumpri-la súa función’

j-m Beine schwer sein

‘pesarlle as pernas a alguén’

im Zickzack gehen (laufen)

‘ir en zigzag’

en castelán *hacer el arrimón*

arrimarse uno a la pared

andar haciendo eses

agarrarse un ciego

- en checo *plést nohama*
'trenzar cos pés'
sotva se držet na nohách
'sosterse apenas sobre os pés'
mít těžké/těžký nohy
'te-los pés pesados'
- en inglés *to be (absolutely) legless*
'estar sen pernas de vez'
to be paralytic
'estar paralítico'
- en ruso *на ногах не держаться*
'non sosterse sobre os pés'
заплетать ногами
'trenzar cos pés'
кренделя ногами выписывать
'escribir viñetas cos pés'
- en ucraíno *не повертатися язик у кого*
'non sosterse sobre os pés'
не слухатися ноги у кого
'non obedecerlle os pés a alguén'

Como podemos observar, unha descrición así está baseada na ordenación semántico-estrutural (ou puramente semántica, debido á relatividade da modelabilidade) do material, que ten en conta tanto o significado fraseolóxico dos ditos (fanse agrupacións polos campos cardinais de tipo 'beber alcol' e, por outra banda, divisións por conceptos do tipo *bébedo*, *sobrio*, etc.; e polos significados máis específicos como 'estar bébedo nun momento dado', etc.), coma o seu significado literal (as palabras clave, en vez de ordenarse alfabeticamente, ordénanse polos seus temas, coma no exemplo tratado: *recipientes*, *animais*, etc.)

Deste xeito, o achegamento que aquí presentamos podería abrir máis posibilidades na teoría e práctica da fraseografía, o que, á súa vez, tería importancia para a teoría e práctica da tradución de fraseoloxismos: o tradutor tería a posibilidade de subir un banzo máis entre o significado fraseolóxico, que adoita transmitirse na tradución, e a imaxe, que en numerosas ocasións se esvaece; este banzo é o "modelo" que, dada a ausencia da

imaxe totalmente equivalente, permite tentar elixir outra máis próxima canto á semántica e, se é posible, á estrutura.

Por outra parte, unha descrición así ofrece á teoría fraseolóxica uns datos evidentes sobre puntos comúns entre linguas distantes, que se poderían explicar, á parte dos calcos e a influencia da Biblia, pola base cognitiva común que o home utiliza para expresar conceptos.

Ademais, a acumulación de material deste tipo podería axudar a crear bases de datos sobre distintos fragmentos do “cadro fraseolóxico do mundo”, neste caso das linguas modernas de Europa, sendo algúns deles comúns para distintas linguas e tendo outros carácter especificamente nacional.

Bibliografía

- BIRIKH, A., MOKIENKO, V. e STEPÁNOVA, L. (1997): *Slovar' frazeologicheskikh sinónimov rússkogo iazika*. [Dicionario de sinónimos fraseolóxicos da lingua rusa]. Feniks, Rostov-na-Donú. [Бирих, А., Мокиенко, В., Степанова, Л. Словарь фразеологических синонимов русского языка. Ростов-на-Дону, “Феникс”].
- ČERMÁK, F., HRONEK, J., MACHAČ, J. (1983): *Slovník české frazeologie a idiomatiky* [Dicionario de fraseoloxía checa. Comparacións]. Academia, Praha.
- (1988): *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné* [Dicionario de fraseoloxía checa. Expresións non verbais]. Academia, Praha.
- (1994): *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné A-P, R-Ž* [Dicionario de fraseoloxía checa. Expresións verbais]. Academia, Praha.
- DUNETON, C. (1990): *Le Bouquet des expressions imagées. Encyclopédie thématique des locutions figurées de la langue française*. Éditions du Seuil, París.
- LÓPEZ TABOADA, C. e SOTO ARIAS, M^a do R. (1995): *Así falan os galegos. Fraseoloxía da lingua galega. Aplicación didáctica*. Galinova, A Coruña.
- MOKIENKO, V. (1989): *Slaviánskaia frazeologuia* [Fraseoloxía eslava]. Vísshaia shkola, Moskvá. [Мокиенко, В.М. Славянская фразеология. Издание второе, исправленное и дополненное. Москва, “Высшая школа”].
- (2000): *Fraseoloxía eslava*. Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades - Xunta de Galicia, Santiago de Compostela.
- (2000a): *Imaxes da lingua rusa*. Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades - Xunta de Galicia, Santiago de Compostela.
- PENA ROMAY, X. A. (2001): *Diccionario Cumio de expresions e frases feitas castelán-galego*. Edicións do Cumio, Vigo.
- RIVAS, P. (2000): “Fraseoloxía do mar na Mariña luguesa” en *Cadernos da Fraseoloxía Galega* 1,2000.